

УДК 323.2

DOI [https://doi.org/10.32689/2523-4625-2024-2\(74\)-10](https://doi.org/10.32689/2523-4625-2024-2(74)-10)

Євген ПФАЙФЕР

аспірант кафедри політології,

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, pfaimer_yevhen@ukr.net

ORCID: 0009-0006-1505-349X

ГЕГЕМОНІЯ ТА СОЦІАЛЬНА АВТОНОМІЯ В РАДИКАЛЬНО-ДЕМОКРАТИЧНІЙ ТЕОРІЇ

У статті подано аналіз змісту радикальної теорії демократії, представлений двома напрямками – гегемонія та соціальна автономія. Проаналізовані ключові ідеї цих двох напрямків, їхня специфіка та обмеження. Доводиться, що перший підхід підтверджує потребу в унітарному політичному суб'єкті, навіть якщо він пост-фундаментальний (Е. Лаклау, Ш. Муфф), а другий – обґрунтовує потребу в соціальній автономії, не виходячи за її межі (Ж. Дельоз). Обґрунтовується думка, що теорія радикальної демократії стала реакцією на кризу представницької демократії. Унітарний суб'єкт спроможний творити політику, яка об'єднує відмінності. Через відсутність об'єктивного синтезу виникає потреба повернутись до єдності стратегічним шляхом. Апорія ж репрезентації підкреслюється лаканівським лінгвістичним підходом до процесу конструювання суб'єкта. Лаканівський суб'єкт конститутивно децентралізований та реляційний. Репрезентація конституюється не лише через виключення чогось, але, більш радикально, вона конституюється на «неможливості репрезентації», яка безупинно знову відкриває територію для наступного гегемоністського зіткнення. Радикальність демократії виникає парадоксально через конститутивну відсутність коріння, через структурний розрив між представленням Цілого та Реального конфліктної множинності. Радикально-демократична теорія гегемонії цілком зосереджена на відокремленні політики від політичного: її центром є питання політичного та його конституюції, а не план техніки та практики служби. Тому логіка політичного свідомо автономна від соціального. Ж. Дельоз веде до філософської радикальності, специфічної риси радикально-демократичної думки, яка відноситься до порядку живого – творіння, процесу та події, і як така не може бути відокремлена від існування. Його онтологія вислизає від тиску молярної влади та її репрезентативної логіки, переходячи з поля заперечення, яке повторює навпаки те, що заперечує.

Ключові слова: теорія радикальної демократії, гегемонія, соціальна автономія, політичне, репрезентація, означник, лаканівський шов, конфлікт.

Yevhen Pfaifer. HEGEMONY AND SOCIAL AUTONOMY IN RADICAL DEMOCRATIC THEORY

The article presents an analysis of the content of the radical theory of democracy, represented by two directions – hegemony and social autonomy. The key ideas of these two directions, their specificity and limitations are analyzed. It is proved that the first approach confirms the need for a unitary political subject, even if it is post-fundamental (E. Laclau, S. Mouffe), and the second justifies the need for social autonomy without going beyond it (J. Deleuze). The opinion is substantiated that the theory of radical democracy became a reaction to the crisis of representative democracy. A unitary entity is capable of creating policies that unite differences. Due to the lack of an objective synthesis, there is a need to return to unity in a strategic way. The aporia of representation is emphasized by the Lacanian linguistic approach to the process of subject construction. The Lacanian subject is constitutively decentralized and relational. Representation is constituted not only through the exclusion of something, but, more radically, it is constituted on the “impossibility of representation”, which ceaselessly reopens the territory for the next hegemonic encounter. The radicalism of democracy arises paradoxically due to the constitutive lack of roots, due to the structural gap between the representation of the Whole and the Real conflict multiplicity. The radical democratic theory of hegemony is entirely focused on the separation of politics from the political: its center is the question of the political and its constitution, not the plan of technique and practice of service. Therefore, the logic of the political is consciously autonomous from the social. J. Deleuze leads to philosophical radicalism, a specific feature of radical-democratic thought, which refers to the living order – creation, process and event, and as such cannot be separated from existence. His ontology escapes the pressure of molar power and its representative logic, passing from the field of negation, which repeats in reverse what it negates.

Key words: theory of radical democracy, hegemony, social autonomy, political, representation, signifier, Lankan seam, conflict.

Постановка проблеми. Практика демократії не є ідеальною, представницька демократія попри спроби універсалізації не витримує верифікації практикою, відтак, змушує мислителів ХХ–ХХІ століть рефлексувати з приводу її змісту, переваг та недоліків, шукати альтернативи, обґрунтовуючи зміни актуаль-

ними постмодерними соціально-політичними зрушеннями. Так з'являється радикальна теорія демократії, саме як критика та заперечення верховенства ідеї представництва у політиці. І її провідні представники – Ж. Дельоз, Е. Лаклау, Ш. Муфф тощо – розробляються свої перспективні візії політичного буття, яке

може відбутися або через гегемонічний вимір, або ж – соціальну автономію. Аналіз теорії радикальної демократії потребує глибокого наукового аналізу з метою його подальшого застосування у практичній площині.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Українській політичній науці бракує ґрунтовних розвідок, присвячених систематизації положень теорії радикальної демократії. Тим не менш, наявні окремі науково-дослідні спроби узагальнити ідеї радикально-демократичних мислителів, зокрема, Д. Дроздовського (дослідження пост-постмодерну), О. Шинкаренка (дослідження метамодернізму) тощо. Однак, розмежування різних напрямків в межах теорії радикальної демократії потребує більшої наукової уваги.

Мета статті. Саме тому дане дослідження присвячене поглибленню рефлексій змісту теорії радикальної демократії через специфікацію гегемонічного та соціально-автономного підходів.

Виклад основного матеріалу дослідження. «Гегемонія та соціалістична стратегія» – книга Ш. Муфф і Е. Лаклау, яка проголошує себе теорією радикальної демократії, започатковує модель гегемонної демократії, яка досягає помітного успіху, не протиставляючи себе фордистському та едіповому суспільствам, які спровокували нові практики знизу, але з поширенням відмінностей ідентичності та неідентичності, склалися в деполітизований спосіб, без ліній антагоністичного контрасту [5].

Ця радикальна демократія – демократія Е. Лаклау та Ш. Муфф, частково С. Жижєка, А. Бадью тощо – відчуває нагальність перезапуску політичного як унітарного та суб'єктивного представництва – отже, установчої влади – щоб впоратися з керуючою та керованою фрагментацією соціальних вимог і надати їм політичної форми: жест, який перериває деконструктивістський дрейф, але має справу з привидами політичної теології, яку він намагається перечитати в постфундаментальному ключі, який не «зраджує» відмінностей.

Політичне будується на відсутності об'єктивного сенсу. Порожнеча істини передбачається у всій його постфундаментальній значущості [8]. Політичне відроджується без есенціалізму, твердо дотримуючись репрезентації суб'єктів-людей, але не вимагаючи своєї істини, оскільки загалом, люди, суспільство як таке не існують. Політик переходить на рівень риторичного, номіналістичного конструювання порожнечі.

Передумовою цієї радикальної демократії є потреба в тому, щоб, незважаючи ні на що,

існував унітарний суб'єкт, який би «робив політику», що об'єднує відмінності, які є надто слабкими та розрізненими. Оскільки об'єктивний синтез неможливий, виникає необхідність повернути їх до Єдності стратегічним шляхом. Тому ефект репрезентативного процесу, політичний суб'єкт, буде відсутній, заблокований порожнечею істини.

Апорія репрезентації підкреслюється лаканівським лінгвістичним підходом до процесу конструювання суб'єкта. Лаканівський суб'єкт конститутивно децентралізований, реляційний, залежний від Іншого символічного порядку: суб'єкт – це репрезентація, розділена порожнечею. Функція Єдиного – Ім'я суб'єкта – репрезентує Все не за його онтологічним змістом, а за його позиціонуванням.

Те, що «робить обмін між теорією Лакана та гегемоністським підходом до політики плідним і можливим, полягає в тому, що в обох випадках кожен тип мобільності, тропічного переміщення, організований навколо початкового недоліку, який, з одного боку, накладає подальше завдання на весь процес репрезентації – не лише представлення конкретного онтичного змісту, але й самого принципу репрезентативності – з іншого боку, оскільки це подвійне завдання приречене на провал, відкриває шлях до серії невизначених замін» [2, с. 73].

Гегемонія грамшанського походження, але позбавлена «об'єктивної» підтримки, яку досі зберігає економічна структура А. Грамші, і тому під загрозою нігілізму. Будь-який означник, розпливчастий, порожній, має стратегічну функцію лаканівського шва: «вузлова точка, яка діє як привілейований означник, який фіксує значення інших означників у ланцюжку позначення» [6, с. 15], шов, що зачіпляє ланцюг еквівалентів, який артикулює гегемонізація. І це політичне рішення, яке залежить від перетворення окремоті, яка сама по собі не є вирішальною у шві, головне позначення в універсальності, яка завжди буде конкретно. Репрезентація конститується не лише через виключення чогось, але, більш радикально, вона конститується на «неможливості репрезентації», яка безупинно знову відкриває територію для наступного гегемоністського зіткнення.

Що ж є центральним у цьому механізмі? Онтологічна порожнеча, порожнеча сутності та істини, що відбивається на неможливому й необхідному суб'єкті, стаючи продуктивним важелем. Як у К. Лефорта, який займає важливе місце в цьому відродженні політичного [7].

Парадоксальним чином радикальність демократії виникає через конститутивну від-

сутність коріння: через структурний розрив між представленням Цілого та Реального конфліктної множинності. Так, тому що «Реальне» – це структурний антагонізм, мислиться в позитивних і онтологічних термінах.

Необхідне і неможливе *reductio ad unum* сигналізує про незвідний онтологічний антагонізм, який є умовою можливості/неможливості того самого горизонту і який перебиває доступ до будь-якої тотальної істини, приписуючи демократію абсолютній випадковості.

Реальне онтологічних відмінностей, що виходять за межі репрезентації, тлумачиться як структурний антагонізм, який конститутивно притаманний соціальному.

А практика? Логіка гегемонізації та сутність конфлікту Е. Лаклау та Ш. Муфф знаходять відгук у вибуху популістських процесів, які реагують на жорсткість економіко-фінансового управління та відхід неурядових організацій до внутрішньодержавних переговорів, а також на провал лівих, які захищають відмінності, але повністю схилиються перед неоліберальним обґрунтуванням.

Це популізми діаметрально іншої природи. Крім того, ці результати засвідчують, що гегемоністська радикальна демократія, яка проходить через «риторичну» конструкцію людей шляхом гегемонізації їхніх відмінностей у межах антагоністичного горизонту та навколо програмно порожнього означника, є технікою, логікою конституювання політичного на порожнечі. Не дивно, що вона, очевидно, відкрита для неоднозначних результатів. Критикувати її за нормативний дефіцит зайве.

Постфундаментальний і гегемоністський демократичний пристрій окреслює техніку побудови політичного суб'єкта через боротьбу партій. Насправді, однак, антагоністичні групи не тільки змагаються за можливість визначення меж/умов демократії та доступ суб'єктів, які не були представлені, але й за виграшну інтерпретацію пріоритетів і вибір практичних рішень. Це рівень управління життям, який робить репрезентацію політичного конкретного, справді, іманентним.

Радикально-демократична теорія гегемонії цілком зосереджена на відокремленні політики від політичного: її центром є питання політичного та його конституції, а не план техніки та практики служби. Тому логіка політичного свідомо автономна від соціального [9].

Але нові практики поставили під сумнів саме автономію політичного та його перевагу над соціальним: онтологія поточних справ знаходить не владу та її визначення, а широко розповсюджену владу соціального. Усі від-

носини влади, окрім самовизначення, є політичними відносинами. Нова структура управління, насправді, впливає на все живе.

Це підтверджують феміністські практики, які ставлять під сумнів сім'ю, протести в школі, експерименти в церкві чи на фабриці: і саме з цього починається радикальна демократія. Радикально інноваційна концепція мікрофізики влади атакує та знецінює суверенний образ, який тоталізує в політичній інституції *par excellence*, держави, монополії влади, затемнюючи мережі взаємозв'язків взаємного впливу та градієнти влади [4]. Адміністративний та біоекономічний переломний момент управління примножує приватні або напівдержавні регуляторні джерела, поряд із безкінечними владними відносинами, які завжди перетинаються між собою.

Нова концепція влади, яка розуміється як продуктивний зв'язок форм життя, які є підкореними і незважаючи на це (чи саме через суб'єктивацію, яку спонукає підкорення), стійкими, здатними на несподіванку чи відхилення, на викривлення та інновації – радикально змінює терміни, а також місце класичної політичної теорії від монолітної установчої влади до переплетення часткової, суб'єктивної та соціальної, економічної та культурної влади, яка знаходиться в руках не лише тих, хто керує, але (асиметрично) того, ким керують. І продуктивна та саморегулююча сила керованих (автономія) оцінюється [10].

Теорії гегемонної демократії, які прагнуть побудувати, незважаючи ні на що, *reductio ad unum* відмінностей у пошуках єдиного суб'єкта, упускають з уваги онтологічну реальність повноважень і суб'єктивізації, які безпосередньо й активно виникають в урядових процесах.

Теорія гегемонії справді розуміє важливість конфлікту відмінностей, але вона знецінює автономну силу активної суб'єктивізації останніх, повторно пропонуючи унітарний суб'єкт/ціле.

Більш адекватна концепція влади, яка проходить крізь тіла й амбівалентно підпорядковує їх шляхом суб'єктивізації, множинна й реляційна влада, здається, краще пояснює ті справді радикальні практики, які включені в конкретність і множинність поточної соціальної онтології. Погляд, властивий цій хаотичній горизонтальності практик, виражає надзвичайно радикальну гіпотезу демократії.

Ж. Дельоз веде до філософської радикальності, специфічної риси радикально-демократичної думки, яка відноситься до порядку живого – творіння, процесу та події, і як така не може бути відокремлена від існування.

Філософ ґрунтується на онтологічній уявності зароджувальної повноти, яка перевертає сучасний мейнстрім браку, боргу. Зіткнення з сучасністю позначає прагматичну енергію, але також – межу, залежність від контексту, який у сімдесятих роках минулого сторіччя був проявом, утвердженням відмінностей буття проти едіпового фетишу Закону, проти вертикальної репрезентації влади.

Онтологія Ж. Дельоза є неоспінозіанською: вона вислизає від тиску молярної влади та її репрезентативної логіки, переходячи з поля заперечення, яке повторює навпаки те, що заперечує.

Якщо хтось не хоче завжди бути захопленим діалектичним рухом, потрібно забути про філософський і політичний дискурс, який до того часу був «лівим». Потрібен стрибок, який порушує панівну логіку та перевертає логіку репрезентації та її селективне та оцінювальне покликання.

Втеча від репрезентації означає доступ до живого становлення не на символічному рівні, а на рівні *aistesis*, де немає детермінації, а лише градієнти інтенсивності та сили: повнота та продуктивність. Самі тіла, місце нової легітимації, розчленовуються в знеособленому потоці емоцій, бажань: тіло/суб'єкт, що виникає в результаті підкорення, розчиняється в енергії бажання, у «загальній», безособовій продуктивності соціального.

Як було сказано, контекст, яким вимірювалася радикальна демократія дельозового бренду, змінився: неоліберальна уява також покладається на продуктивну силу життя, на позитивну та саморегульовану біополітику. Логіка ідентичного та виключаючого Цілого/Виключення (проти якої боровся Ж. Дельоз) переповнена логікою, яку, з останнім семінаром Ж. Лакана ми б назвали жіночою сексуальністю, позбавленою кастрації та урізання головного означника.

Дельоз переміг. Але немає лібертаріанської радикалізації демократії, яка мала б впливати з безгосподарської, безголової логіки. Що, зрештою, і є ринковим.

Саме цей парадоксальний результат спонукав Е. Лаклау, Ш. Муфф, А. Бадью добровільно перезапустити форму безформної поліції. Однак, цей виклик підхопив популізм. А з іншого боку, антагонізм цієї радикальної демократії ніби розчиняється в економічному принципі інклюзивно-вибіркової та нерівноправної конкуренції.

Треба ще раз шукати відповідь на практиці. Перш за все, вони повторюють, що політика є іманентною для множинності суспільних влад. А це означає плюралізм і поширені

форми самоврядування. Їх поле обмежене, і вони повинні шукати інноваційні шляхи в суспільстві, в яке вони занурені, не виходячи за його межі.

Складна сцена соціальних повноважень регулюється через трансценденти, організації, інституції практичного, управлінського та адміністративного характеру, не будучи публічними, які агрегують різні особливості з метою дати простір проєкту, стабілізувати та регулювати поведінку: вони не регулюють, як це робить закон, а діють на певну конкретну поведінку, відповідну меті. Ось сучасний неінституціоналістський розквіт, суспільне виробництво знизу нових інституцій і форм життя, як застави неолібералізму, так і альтернативи йому.

Ж. Дельоз ще може щось підказати. Юмівський Ж. Дельоз, прагматик, який думає про асоціативні мережі та часткові трансценденції з безпосередності живого як практики встановлення форм життя. З іманентної соціальної продуктивності виникає автономативна сила, яка асоціює та регулює сингулярності в грі композиції та декомпозиції сил (сукупності).

Доречно підкреслити, щоб зрозуміти зміну парадигми, в якій побудована неінституціоналістська гіпотеза Ж. Дельоза, на яку посилається багато ситуаційних і місцевих досвідів самоврядування – неідентитарна, але прагматична та постсуверенна логіка, яка її надихає, управлінська та економічна логіка. І тому спорідненість представляє модальну, іманентну логіку ринку. Саме юмівський і прагматичний компонент дельозової думки висвітлює зв'язок із головною інституцією Заходу: ринком, «безголовим» пристроєм, у якому норма виникає із перетину конкуруючих очікувань і виборів: без заперечення та трансцендентності, без конфлікту. Якщо кожна сингулярність є носієм свого власного модусу, саморегульовані та самокеровані інституції є точками ендогенної трансцендентності сингулярностей навколо «функціонування». Їхня зрозумілість стосується «ноухау, яке знаходиться між намірами суб'єктів і цілями, які вони мають намір переслідувати» [1, с. 593]. Практична мета керує установою, яка «представляє себе як організовану систему засобів» [3, с. 30].

Те, на що ми повинні звернути увагу, щоб зрозуміти радикальність зміни парадигми, – це безголовий характер інституції без законодавця, без суверена, як інституції ринку, так і будь-якої інституції, яку жива людина зможе поставити в ці терміни неконтролю, перетину векторів, керованих іманентними, молеку-

лярно-експансивними «тенденціями». Саме в цьому ключі пізній Ж. Дельоз захищає незначне, пунктуальне та ситуаційне використання закону. Неконтроль, практики в широкому значенні, які є економічно функціональними і адаптивними, правильно «асоціативними», формами життя, множинні та топічні – все це вираження демократичного самоврядування: самоуправління загальними благами, асамблейне управління засобами існування, кооперативне управління просторами спільного інтересу, муніципальні бюджети участі, організаційні платформи, що регулюються через горизонтальні угоди, контракти, альянси за права.

«Демократія, – пише Ж. Дельоз, – це режим, у якому існує багато інституцій і дуже мало законів» [3, с. 30]. Погляд, безумовно, політично плідний і вітає гнучку логіку в політиці. Економічний уряд, який організовує власну трансформацію, не створюючи превентивного плану щодо реальності, але схилиючись до неї, щоб використати її потенціал. Тут акцент рішуче зміщується з політика на політику, демократичну амбівалентність самоврядування, яку зберігає уряд. Звичайно,

реалістичний аналіз, який визнає цю широко розповсюджену інституційну життєздатність, не може не зауважити, що значна частина неоінституціоналізму має приватний і фінансовий характер, який використовує розтерті межі публічного права, але здатний нормативно організувати асиметрію повноважень з серйозними наслідками для діяльності менш сильних організацій, які хотіли б бути незалежними та автономними.

Висновки. Проблемою залишається саме різке приховування складності співіснування між інституціями і, отже, приховування потенційного конфлікту. Новий інституціоналізм – наприклад, загальних благ – використовує продуктивну повноту соціального. Це не фюзіонізм, комунітаризм, але й не антагонізм. Ігнорується (отже затемнюється, прикривається, витісняється) конфлікт, який, починаючи з кризи, що стабілізувалася як керівний інструмент для винятку, блокує та затверджує плинність і невизначеність соціального. Радикальна природа демократії повинна усвідомлювати політичну природу співіснування між самоврядними соціальними органами.

Література:

1. Amendola A., Napoli P. French Theory e Italian Theory: l'impatto della filosofia contemporanea sul diritto in *Rivista critica del diritto privato*, vol. IV, 2014.
2. Butler J., Laclau E., Žižek S. *Contingency, Hegemony, Universality: Contemporary Dialogues on the Left*. Verso, London New York, 2000.
3. Deleuze G., *Instincts et institutions*. Paris : Hachette, 1955.
4. Foucault M. *Microphysique du pouvoir. Il faut défendre la société. Cours au Collège de France (1975–1976)*. Gallimard, Paris, 1977.
5. Laclau E., Mouffe C. *Hegemony and Socialist Strategy. Towards a Radical Democratic Politics*. Verso, London New York, 1985.
6. Laclau E. *Emancipation(s)*, Verso, London, 1996.
7. Lefort C. *L'invention démocratique*. Fayard, Paris, 1981.
8. Marchart O. *Post-foundational political thought. Political difference in Nancy, Lefort, Badiou and Laclau*. Edinburgh University Press, Edinburgh, 2007.
9. Tormey S. *The End of Representative Politics*. Cambridge: Polity Press, 2015.
10. Trend D. *Radical Democracy: Identity, Citizenship and the State*. New York: Routledge, 1996.